

מה המחקר אומר על אימוץ פרספקטיבות התערבות בקרב תלמידים עם אוטיזם

בתפקוד גבוה

חיים חברתיים תקינים מחייבים אינטראקציה עם אנשים אחרים בסביבות מגוונות. במאמר זה נעשה שימוש במונח "סוציאליזציה" כמתייחס לתהליך של הכרת הנורמות והמנהגים של החברה הסובבת באמצעות אינטראקציה מתמשכת והתנהגות בהתאם למקובל, המסייעת לאדם למלא תפקידים שונים במגוון הקשרים - מקצועי, חינוכי ואישי. סוציאליזציה מתרחשת דרך אינטראקציה עם אנשים אחרים ודורשת שימוש במיומנויות חברתיות - התנהגויות המבוצעות כדי למלא משימות חברתיות. על מנת שהסוציאליזציה תהיה מוצלחת, עלינו להבחין בין התנהגויות המתאימות להקשר המסוים לבין התנהגויות שאינן מתאימות ולהיות מסוגלים ליישם אותן על סמך תפיסה חברתית, כלומר על סמך הבנת האחרים והסביבה. מיומנות חברתית כרוכה בהבנת מצבים מנטאליים של אנשים אחרים, המכונה לעתים "תיאוריית התודעה" או במילים אחרות, אימוץ פרספקטיבות, כלומר היכולת לפרש התנהגויות של אחרים ולצפות מהם לתגובה או להתנהגות מסוימת. ללא מידה מספקת של יכולת לאימוץ פרספקטיבות לא נוכל לבצע השלכות מתאימות על המחשבות, הרגשות והכוונות של אנשים אחרים. תופעה זו פוגעת באינטראקציה היום-יומית וביכולת להשתלב בחברה.

להתפתחות מאוחרת מדי של אימוץ פרספקטיבות חברתיות יש השפעה שלילית לא רק על תהליכי הסוציאליזציה בבתי הספר ובמקומות העבודה, אלא על מגוון הביצועים האקדמיים, כולל הבנת הנקרא והבעה בכתב. מודעות לכך, שלאחרים יש חוויות ורצונות אישיים, השונים מאלה שלנו, חיונית להבנת טקסטים רבים וליכולת לתקשר באופן יעיל באמצעות כתיבה. מסקנות תיאורטיות אלה מקבלות אישור גם ממחקרים אמפיריים.

הפרעות על הרצף האוטיסטי מתאפיינות בליקויים במיומנויות חברתיות ובחוללות חברתיות. עבור אנשים עם אוטיזם בתפקוד גבוה, הלקויות האלה הופכות למאפיינים המכוננים של ההפרעה. הערכות של אנשים עם אוטיזם מצביעות על אי-יכולת להשתמש בהקשר מתאים כדי להבין את הפרספקטיבות של אחרים, מה שמקשה על תפקוד בעולם החברתי. מחקרים השוואתיים מלמדים, כי רמת התודעה בקרב ילדים אוטיסטים נמוכה בהשוואה לילדים אחרים, בעלי IQ זהה. נמצא, כי אצל אנשים עם אוטיזם, לקות בתיאוריית התודעה, ביכולת להבין את ההבדל בין הכוונות, הדעות והמוטיבציה של אחרים ולבין אלה של עצמי – היא הלקות החברתית-הקוגניטיבית העיקרית והסיבה המרכזית ללקות החברתית.

בקרב ילדים נורמטיביים, תיאוריית התודעה מתפתחת בין הגילאים 2.5 עד 5, כאשר היא עוברת דרך שלבים של משחק סימבולי, הבנת הגבולות של אנשים אחרים ומודעות למצבים מנטאליים שונים. ילד עם התפתחות תקינה, בסביבות גיל ארבע מבין, בדרך כלל, שפעילויות של אנשים אחרים מבוססות על מחשבותיהם ודעותיהם. ילדים משתמשים בתיאוריית התודעה לפיתוח ההבנה החברתית, אולם ילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה אינם מסוגלים להבין, כי אנשים אחרים יכולים לפעול על סמך דעות אחרות ולא נכונות מה שמקשה על הבנת מצבים חברתיים וגורם לתגובות שליליות באינטראקציות חברתיות.

התקציר מתבסס על המאמר:

Southall, C., & Campbell, J. M. (2015). What does research say about social perspective-taking interventions for students with HFASD? *Exceptional children*, 81(2), 194-208.

יש לציין, כי ליקויים בתיאוריית התודעה קיימים לא רק בקרב אנשים עם אוטיזם, אבל אצלם הם חמורים אפילו יותר מאשר אצל אנשים עם לקויות שכליות והתפתחותיות (IDD). לכן, כה חשוב לבחון את ההתערבויות המכוונות להעלאת היכולת לאימוץ פרספקטיבות חברתיות בקרב ילדים עם אוטיזם. להלן הממצאים העיקריים של הסקירה וכמה דוגמאות של התערבויות המלמדות על תוצאות מוכחות.

סקירת ההתערבויות מראה, כי להתערבויות שיטתיות ופרטניות יש אמנם פוטנציאל להעלאת היכולת לאמץ פרספקטיבות, אולם אין מסקנה חד-משמעית על אודות היכולת להעביר את המיומנויות שנרכשו להקשרים שונים, מחוץ לסביבה הניסויית. חיסרון זה מהווה בסיס לשימוש בדגם של עבודה קבוצתית לפיתוח מיומנויות חברתיות. אינטראקציות חברתיות כוללות מטבען אימון במיומנויות של הקשבה, תיאוריית התודעה, שיחה ושיתוף פעולה.

להלן תיאור התערבויות נוספות:

■ התערבות שכללה הנחיות של מורה בדבר הגדרות וכללים, שעשויים לסייע לתלמידים להבין את המונחים החדשים. הדגמת פרספקטיבות של אנשים שונים נעשתה באמצעות אביזרים גרפיים. התערבות קבוצתית זו כללה גם משחק תפקידים. ההערכה הראתה שיפור בביצוע המשימות הקשורות לתיאוריית התודעה. עם זאת, לא נבחנה יכולת הנחקרים להעביר את המיומנויות למצבים אחרים, מעבר למפגשי הקבוצה (Bauminger, 2007).¹

■ התערבות קבוצתית כדי לסייע בפיתוח הבנה ואינטראקציות חברתיות. מפגשים שנערכו בקבוצות קטנות (של ששה עד שבעה משתתפים) כללו משחקים, דיונים קבוצתיים, משחקי תפקידים ופעילויות עצמאיות לפי בחירה (Mackay et al., 2007).²

המיומנויות לאימוץ פרספקטיבות חברתיות כללו:

- מודעות לדיבור של אחרים.
- התעניינות באחרים.
- לא לדבר בזמן לא מתאים.
- שמירה על המרחב האישי והתאמת הקול.

ההתערבות נמשכה במשך שלושה עד ארבעה חודשים. התוצאה, תלמידים הראו שיפורים משמעותיים באימוץ פרספקטיבות חברתיות-רגשיות, מיומנויות שיחה וחברות. היכולת להעביר מיומנויות אלו נבדקה באופן לא פורמלי ועקיף בלבד.

¹ Bauminger, N. (2007). Brief report: Group social-multimodal intervention for HFASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(8), 1605-1615.

² MacKay, T., Knott, F., & Dunlop, A. W. (2007). Developing social interaction and understanding in individuals with autism spectrum disorder: A group work intervention. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 32(4), 279-290.

אימון קוגניציה חברתית (social cognition training)

אימון מסוג זה מכוון לפיתוח תיאוריית התודעה, מיומנויות חברתיות וכלליות, יכולות תפיסה וחקוי. ההתערבות נערכת בקבוצות קטנות. באימון השתתפו ילדים בגילאים 8-11, עם הפרעה התפתחותית נרחבת ולא משויכת. בקרב המשתתפים נצפתה עלייה במדדים של כל תחומי תחום התודעה: הכרת אמוציות, תפיסה וחקוי, העמדת פנים והומור. נמדד גם שיפור בתחומי הסוציאליזציה. עם זאת, למרות ההתקדמות הניכרת בסוציאליזציה, גם לאחר ההתערבות, תלמידים עדיין לא הגיעו לרמת בני גילם הנורמטיביים (Gevers et al., 2006)³.

מחקרים מראים כי אנשים עם הפרעות על הספקטרום האוטיסטי, לעתים קרובות לומדים מהר להשתמש במחשבים ובטכנולוגיה מתקדמת בתור טכנולוגיית עזר. על סמך מחקרים אלה פותחו מספר התערבויות המבוססות על השימוש בטכנולוגיה מתקדמת, כדלקמן:

- במהלך ההתערבות, ילדים עם אוטיזם וילדים עם התפתחות תקינה היו אמורים להתמודד עם מצבים חברתיים מורכבים בסיוע הדרכה בסביבה מקוונת - תוכנה שהציעה פתרונות לבעיות שהוצגו בקולות הילדים ואוירו בעזרת אנימציה. הילדים זכו לחיזוק חיובי של רעיונותיהם החדשים. הערכה הראתה, כי תלמידים עם אוטיזם עדיין לא הגיעו לרמת בני גילם עם התפתחות תקינה במה שקשור לפתרון בעיות חברתיות, אולם מרביתם הראו שיפור ביצירת רעיונות חדשים. אולם, עדיין קיימת השאלה האם היכולת לאמץ פרספקטיבות, שפותחה בסביבה המקוונת, תבוא לידי ביטוי גם בהקשרים טבעיים (Bernanrd-Optiz et al., 2001)⁴.

- התערבויות על בסיס שיטה של הדגמת וידיאו, שהתבררה כיעילה עבור ילדים עם אוטיזם ברכישת מגוון רחב של מיומנויות (אקדמיות, חיי היום-יום, משחק) וביכולת להעבירן לסביבה טבעית. אולם, לא נערכה בדיקה של השינויים שחלו בעקבות ההתערבויות בדפוסי האינטראקציה החברתית.

ניתן לסכם ולומר, כי על אף שנמצא, כי אכן ניתן לשפר את יכולתם של אנשים עם הפרעות על הספקטרום האוטיסטי למלא משימות הקשורות לתיאוריית התודעה, המחקרים אינם מראים באופן עקבי שיפור ביכולת העברת המיומנויות הנלמדות לסביבה הטבעית. ממצאי המחקרים מלמדים, כי ילדים יכולים ליישם כללים ועקרונות על מנת להבחין בפרספקטיבות של אחרים. עם זאת, בנוסף לכך, הם זקוקים לפיתוח היכולת לאמץ פרספקטיבות חברתיות, שאותה ניתן להעביר לתחומי חיים מגוונים. יש לקחת זאת בחשבון בעת עיצוב התערבויות ולשים דגש מיוחד על פיתוח יכולת של העברת המיומנויות המוקנות.

³ Gevers, C., Clifford, P., Mager, M., & Boer, F. (2006). Brief report: A theory-of-mind-based social-cognition training program for school-aged children with pervasive developmental disorders: An open study of its effectiveness. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 36(4), 567-571.

⁴ Bernard-Optiz, V., Sriram, N., & Nakhoda-Sapuan, S. (2001). Enhancing social problem solving in children with autism and normal children through computer-assisted instruction. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31(4), 377-384.